

УДК 371 (477.43):371(490+571)] "19"

Сушко О.В. (м. Київ)

ВНЕСОК ДЕРЖАВНИХ СТРУКТУР ПОДІЛЛЯ В ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УЧИТЕЛЯМИ УКРАЇНСЬКІ РЕГІОНИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ У 20-Х РР. ХХ СТ.

На значному фактичному матеріалі порушується актуальна проблема взаємодія українських регіонів у поширенні рідної мови та культури.

Ключові слова: історіографія, населення, українізація, шевство, вчитель, тотальний тиск, культурний перелом.

Проблема української діаспори у вітчизняній історіографії нині посідає чільне місце. Їй присвячено вже більше десятка дисертаційних праць. При провідних наукових центрах України створені відповідні структури. Це закономірно, адже питання ролі українства в минулому і сучасному геопросторі актуальне. На жаль, попри значну кількість праць про діаспору взагалі, дослідження східної діаспори, а особливо періоду 20-30-х рр., це не так багато. Зокрема оригінальними є роботи Є. Петренка¹, В. Сергійчука², І. Винниченка³, Ф. Заставного⁴, Т. Крамарчук⁵, А. Мазуки⁶ та інших.

У цих та ряді інших праць, зазначається, що українська меншина 20-х початку 30-х рр. ХХ століття в Російській Федерації була найбільш чисельна. Із 50 млн. населення національних меншин – 8 млн. були українці. Причому, проживали вони компактними масами в головних регіонах Російської Федерації: близько 3,4 млн. – на Північному Кавказі, 1,8 млн. – Центрально-Чорноземній області, Нижній Волзі – 472,2 тис., Середній Волзі – 217, 9 тис.,⁷ Далекому Сході – близько 400 тис.⁸ При цьому зазначимо, що попри тривале проживання в іншомовному оточенні та русифікаторську політику українське населення не втратило здатності до самоідефікації. Скажімо, за переписом 1926 року загалом від 56 до 70 відсотків українського в найбільших регіонах проживання населення визнали за рідну мову – українську. Найвище число їх було на Кубані, Воронежчині, Далекому Сході.

Ці обставини згідно рішень XII з'їзду РКП(б) та III з'їзду Рад Союзу СРСР про політику коренізації дозволяли проводити національно-культурну роботу на рідній мові. Зауважимо, що реалізація вимог політики коренізації (українізації) в регіонах проживання українського населення РСФРР здійснювалася неоднозначно. В силу існуючих традицій царського уряду русифікації регіонів з українським населенням при новій владі торпедується перехід мовлення в офіційних установах, школах, закладах культури на рідну мову. Причому, на початку 20-х років взагалі більшістю державних структур на місцях заперечувалося взагалі наявність українського населення, як наприклад, на Далекому Сході де як аргумент висувалося те, що є в наявності „обрусівше українське населення”. Все ж, під тиском політичних структур протягом 1923-1927 років у

більшості регіонів в питанні українізації вдалося досягти перелому. У цей час владні структури змирилися з тим, що українці – меншина, однак переведення на рідну мову шкіл, діловодства в сільрадах, судах інших державних установах вважалось неможливим через відсутність відповідних кадрів та літератури. Скажімо, у нараді з питань українізації в Москві 29-30 квітня зазначалося, що на 7 млн. населення Російської Федерації є всього 293 школи (повних і неповних 4-річок) та декілька семирічок та шкіл II ступеню.⁹

Корінний перелом у питанні українізації стався на початку 30-х років. У цей час центральні органи державної влади та політичні структури ламаючи опір на місцях, практично у всіх регіонах проживання українців на Далекому Сході, Північному Кавказі, Нижній та Середній Волзі, Сибіру, ЦЧО домоглися відкриття шкіл, навчальних закладів з українською мовою викладання, однак, ріст їх кількісного та якісного складу йшов повільно через відсутність кадрів вчителів-українців. Звичайно, Народний комісаріат освіти РСФСР приймав заходи до покращення становища із забезпеченням кадрами вчителів-українців, але ці кроки не завжди були послідовними, вагомими та результативними.

Значну допомогу в цьому зробила Україна. НКО УСРР, наприклад, 25 лютого 1929 року приймає рішення „Про роботу НКО УСРР у справі задоволення культосвітніх потреб українського населення, що живе на терені РСФРР та інших союзних республік”.¹⁰ Урядом України приймаються постанови про шефство над регіонами з українським населенням Далекого Сходу, Північного Кавказу, Казахстану тощо. Активність у цьому напрямі проявила і Спілка робітників освіти України, що організувала цю роботу на місцях.

Не остеронь від організації шефства над українськими регіонами Російської Федерації, зокрема Далекого Сходу, Нижньої Волги, Північного Кавказу, Казахстану були державні, політичні, профспілкові структури Поділля. Вони здійснювали різноманітну роботу: на початковому етапі українізації забезпечували військові частини, у яких служили українці літературою на рідній мові. Це, зокрема, робили Вінницький та Кам'янець-Подільський відділи освіти. В середині 20-х років забезпечували школи підручниками, брали участь у підготовці кадрів. Так, в Кам'янець-Подільсь-

ких ІНО, та СХІ навчалися студенти-українці із РСФРР згідно урядових домовленостей та відповідних квот. Ці питання активно пропагувалися на сторінках місцевої періодичної преси.

На початку 30-х років профспілками та органами освіти Поділля була розгорнута пропагандистська кампанія по забезпеченню українських шкіл Російської Федерації вчителями. Вона давала відповідні позитивні наслідки. Так, вчитель Балинської школи Смотрицького району Твачій Яків Михайлович писав: „В червні 1930 року я закінчив Кам'янець-Подільський ІНО і працюю в с. Балин. В даний великий культурний перелом я бажаю працювати на культурній ниві в одній із самих відсталих культурних частин нашого великого СРСР... А тому прошу ВУК Робос дозволити мені виїхати в Середню Азію чи Сибір, де є потреба в українських вчителях, або в будь-яку з російських шкіл за межами УСРР. Прошу в найкоротший строк прислати дозвіл, щоб мені не заперечували місцеві організації...”¹¹

28 вересня 1930 року вчителі містечка Остропіль Старокостянтинівського району, звертаючись до Всеукраїнського комітету Робос наголошували, що за газетними повідомленнями в містах України проводиться самобілізація освітян на культурну роботу до національних республік і вони просять направити їх до Казахстану. Зокрема Любченко О.С. працювала в школі 14 років, Сітарчук І.О. – 13 років, Кошмак Д. М. – студент другого курсу ВЗІНО.¹² Так, із 53 вчителів, що були направлені у вересні 1930 року до Казахстану більше 10 чоловік були із Поділля. Цікавий і зріз параметрів вчителів, що виїхали до Казахстану: з цього числа лише 3 – члени партії, 17 члени ВЛКСМ, 17 жінок, вчителі 1-го концентру – 15, 2-го концентру – 23.¹³

Примітки

1. Петренко Є.Д. Переселення козаків і селян України на Кубань (1792-1917): Дис. канд. іст. наук. – К., 1997. – 206 с.
2. Сергійчик В. Українці в імперії. – К., 1992. – 92 с.
3. Винниченко І. Українці в державах колишнього СРСР: історико-географічний нарис. – Житомир, 1992. – 164 с.
4. Винниченко І. До історії організації „шефства” над українськими районами Далекого Сходу//Українська діаспора. – Київ-Чикаго, 1994, – с.75.
5. Заставний Ф.Д. Східна діаспора. – Львів, 1992. – 172 с.
6. Крамарчук Т.Д. Українська діаспора республіки Башкорстан: історія формування та особливості існування в іншомовному середовищі. Автореф. дис. канд. іст. наук. – Донецьк, 2000. – 19 с.

В другій партії мобілізованих вчителів до Північного Кавказу в числі 36 осіб знову ж таки 11 вчителів були з Поділля, зокрема з Смотрицького, Гайсинського районів тощо.¹⁴ Так, вчитель Грицанівської двохрічної платної школи Гаврилюк Іван Федорович у заяві писав: „Працюючи на посаді вчителя Грицанівської школи з 1917 року, аж до цього часу, я маю бажання переміняти місце роботи, вчителювати в інших районах. А саме, по моїм відомостям, ВУК комплектує вчителів українців для національних місцевостей Північного Кавказу. А тому, я добровільно маю бажання перевестися на вчительську роботу до Північного Кавказу в одну з українських шкіл. Прошу дати мені дозвіл на переїзд за рахунок ВУКу. Відомості про себе надаю слідуючі: одна душа, рік народження 1895, член спілки з 1921 р., нежонатий”.¹⁵

Як бачимо, вчительство Поділля взяло активну участь в українізації районів з українським населенням Російської Федерації. В цьому можна вбачати декілька основних причин. По-перше, в цей час на Поділлі активно велася колективізація, що проходила в цьому регіоні України з особливим тиском з боку влади і національносвідомі кадри з числа інтелігенції не могли миритися з нею. Як форму протесту вибрали переїзд в інші місця. По-друге, органи влади почали проводити серію кампаній по політичній чистці кадрів вчителів і це могло спричинити від'їзд їх з обжитих районів з метою самозбереження. По-третє, інтелігенція шукала можливостей для реалізації своїх творчих можливостей, і від'їзд в інші регіони міг сприяти їх самореалізації в умовах тотального тиску на особистість початку 30-х років.

7. Мазука Л.І. Формування української меншини в Казахстані (80-ті рр. XIX – поч. 30-х рр. XX ст.): Автореф. дис. канд. іст. наук. – К., 1996. – 25 с.
8. Сушко О.В. Політика коренізації і українська діаспора Російської федерації у 20-30х рр. XX ст.: спроба постановки проблеми // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. Історичні науки. Т. 8 (10) – Кам'янець-Подільський, 2002. – С. 376
9. Центральний державний архів вищих органів влади України (далі ЦДАВО України) – Ф.168 – оп. 5, спр 16., Арк. 2, 40.
10. Бюлетень НКО – 1929, №11 – с.143-146.
11. ЦДАВО України – Ф.2717, оп. 3, спр. 268 – с. 7.
12. Там само – Арк. 7.
13. Там само – Арк. 133.
14. Там само – Арк. 20.
15. Там само – Арк. 45-45зв.

Summary:

The article envisages the actual problem of interaction of Ukrainian regions while spreading the native language and culture.

Key words: historiography, population, Ukrainian language priorities, guidance, total pressure, cultural change.